

Zenan terbiýesi

Category: Ertekiler, Jemgyýetçilik
tankydy, Kitapcy, Psihologiya, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025
Zenan terbiýesi ZENAN TERBIÝESI

Ata-babalarymyzyň galdyryp giden ruhy miraslarynda zenan terbiýesi esasy orunlaryň birini eýeleýär. Çünkü, türkmen zenany, esasan, öý bikesi hasaplanypdyr we çaga terbiýesi, hususan-da, gyz-oglanyň terbiýesi şoňa bagly bolupdyr. Şeýle hem ol öz öýüniň aýnasy, adamsynyň abraýy hasaplanypdyr. Maşgalasyna seredilip, öýüne, ärine baha berlipdir.

Synçy adamlar kimdir biriniň gapysyndan geçip barýarkalar, şol öýüň maşgalasynyň arassacyl ýa-da hapadygyny, işeňnír ýa ýaltadygyny ýuzugra kesgitläp bilipdirler. Bir pursat turup içerini, öý goşlaryny, biş-düş taýýarlaýsyny, äri bilen gürleyiş äheñini, üst-başyny, girip-çykyşyny synlansoňlar-a, zenan maşgalanyň aslyýetinde haýsy öýüň terbiýesini alandygyna, kimlerden gelip çykandygyna çenli soraman bilipdirler.

Zenan terbiýesi barada aýylan-goýlan zat kän. Yöne, biz ol ony diýipdir, bu muny diýipdir diýip, hemmä belki setirleri

sanap oturmalyň-da, peder pentleriniň şu günki zenan terbiýesi bilen näderejede badaşyandygy barada pikir ýoredeliň.

Bir dostum bar. Bir şäherde ýasaýanam bolsak, men ony köpden bări görmändim. Ine, arada şoňa gabat geldim. Hal-ahwal soranymyzdan soň dynç günüdigine daýanyp, öye çagyrdym. Ol bolsa gabat garşymyzdaky dokuz gat jaýa tarap elini uzatdy-da: «Ine, öý, size gidip oturandan golaýjak ýer, ýör bize baraly» diýdi. Men onuň başga ýerde ýasaýandygyny bilyärdim, ýöne, näme, şäher ýeri, ýa çalşandyr, ýa-da köpelendirler-de, köp otagly täze jaý alandyrlar diýip oýlandym-da sowulmaga razy boldum. Ýöne baranymyzdan soň assyrynlık bilen synlaýan welin, öý meniň öñki gören öýüme meñzänok. Çaý-çörek getirip ýören maşgala-da dostumyň öñki maşgalasy däl. Çagajyklaram başga. Hemmesem ýaş. Bir iňkise gidenimi ýüzümden aňan dostum köpmanyly ýylgyrdy-da:

– Häzir barsyny gürrüň bererin, howlukma – diýdi. Desbe-dähel taýyn bolan üýtgeşik naharyň gapdaly bilen adama bir käse aýj meýi garnymyza gapgaryp, beýnimizi mazaly surgadanymyzdanam ýuwaşlyk bilen gürrüñe başlady. – Bilyänem dälsiň, dost. Howwa-da, sataşmasaň, eşitmeseň nädip biljek. Habar bereýin diýsem, bu bir begençli habar däl. Ana, onsoň, gabat gelene-hä maýyny tapyp düşündirýän, gabat gelmedigem, näme, gezip ýör, şo-ol öñki durmuşydyr diýip. Mesliginden şeýdip ýörenendir diýyänem bar. – Dostum uludan demini aldy. – Men, dogrusy, öñki maşgalamdan näme närazylygynyň bardygyny özüň ýaly belet adam bolaýmasa, düşündiribem biljek däl. Ullakan zat ýogam ýaly. Erbetlik etdi ýa aýagyny gyşyk basdy diýsemem ýalançy. Ýöne bolmady. Häsiýetimiz, terbiýämiz deň gelmedi. Şol bir zadyň üstünde ömürboýy günümüz bir bolsa, urşumyz iki boldy. Iň ýamanam, onuň öz ýalňyşyna düşunesi, düzedesi gelenokdy. Dütetjek bolup edýän duýduryşlaryňa bolsa ýamanlyk diýip düşünýärdi. «Sen şu zatlary meni kemsitmek üçin aýdýaň, kowup başga birini almak üçin edýäň» diýip, düýbünden ters gürrüň edýärdi. Özem maňa nämäniň ýakmaýandygyny bildigi, günüň-gününe, ýylyň-ýylyna hut şol zady gaýtalaýardy. Pylan zat pylan ýerde durmasyn diýdiňmi, şondan soň, haçan görseň, şol zat şol ýerde durandyr. Gykylyk edersiň, aýyrdarsyň, ertesi şol zat ýene şol ýerde durandyr. Men: nahara noýba atylsa halamok diýdimmi, şondan soň irmän-arman noýba bazardan daşar, öñ atmaýanam bolsa şondan soň atar. Özem her gün atar. İçerini wagtynda syr, süpür, tämiz sakla diýersiň, ol bolsa:

sen aýallaryň işine goşulýaň diýip, gözünü diň göge diker. Sähelçe tersleşsebem telim günläp torsarylyp, gepleşmän gezer. Çaý berse-de, çagalaryndan iberer, bir zat sorajagam bolsa, çagalara soratdyrar. Ýörite etmeýän bolsa, niýeti düzelmekde bolsa, şol bir zady telim ýyllap gaýtaladyp gezmek mümkün däl. Bäs-alty ýylда instituta giren çagany alym edip goýberýäler. Sirkde sähel wagtyň içinde maýmynlara, hatda ite, pişige islendik zady öwredýäler, emma men şo bende ýigrimi ýyllap hiç zat öwredibilmédim.

Garaz, başyň agyrdyň nädeýin, aýdyp oturmagam birhili, ýöne näce uzaga çekse-de, menem talabymy gowşatmadym, o-da meň ugruma bolubermedi. Ahyram, hakykatdan-da ol şu zatlary bilgeşleýin, zehinimi ýakmak üçin edýän bolaýmasyn diýen düşünje beýnime urdy. Ýöne çagalar ýaşka taşlamaga dözmedim. Ony bilib-ä hasam tersine tutdy. Bir görsem, ulaldyklarysaýy-çagalaram özüne meñzäp barýa. Menem olara gije-gündiz azar berýän adama meñzäp barýan. Bar talabymam ~ arassacylyk. Tertip-düzungün. Gymmatbaha zadam ýok, ýöne barja zadym ýerbeýer dursun, içерim tygşytly bolsun diýyän. Çagalaram düşbüje akylly bolsun diýyän. Emma bolmady. Gaýtam olar maňa hakyky içériniň hemiše hapa, buýr-bulaşyk bolmalydygyny subut etjek boldular. Şeýdibem sabyr käsämi doldurdylar. Bir günem başymy aldym-da gaýtdym. Iki ýyl onda-munda entedim. Kyn boldy. Bir nesibeli günem ýaňky ikimize çaý-çörek beren maşgala sataşdym. Hudaýa şükür, birküç sany çagamyz bar, günümüz gowy, ýasaýşymyzam erbet däl. Esasy zat aramyzda kejirlik ýok. Düşunişýäs. Birek-birege ýakmajak zady aýdamzogam, edemzogam. O-da aýtdyrjagam bolup baranok. Şujagaz ýonekeýje zatlary başarıp bilseň, umuman, durmuş gaty bir kynam däl eken. Ownuk dawalaryň tükezzybana tutan ýerinde welin, öz öýüň dowzaha döner eken...

Dostum dymdy. Menem dymdym. Esli wagtdan soň ol ýene bir gezek uludan demini aldy-da daş çykyp geldi. Şonda onuň gözlerinde çyg göründi. Ýöne ol çyg başdaşyndan, başky ojagyndan, ilkinji perzendifinden aýrylan adamyň aýy gözýaşy my ýa gijem bolaa orta ýolda göwün diýen maşgalasyna, hakyky öýüne gowşan adamyň begenç gözýaşlary my, ony men bilip bilmedim...

Elbetde men dostumyň öñki durmuşyna-da, maşgalasyna-da beletdim. Her gezek sübsesini eline tutduryp, üstüne düblemese, aýalynyň içérini süpürmeýäninem, keçä gaçan nan owuntyklaryny, nahardan dökülen şire-şepbikleri çagalary bilen

deňine depgiläp ýöreninem bilyärdim. Dogrusyny aýtsam, dostumyň göwni üçin baraýmasam, şol öye barasymam gelenokdy. Çünkü, öýüň iç-ä, haçan barsaň, hakykatdanam buýr bulaşykdy. Her burça-da azyndan bir gujak köne-küşül üýşer ýatardy. Jaýlarynyň depesinden, esasanam aşanasyndan düş-düş kerepleri sallanyşar durardy. Çaý-nahar getirdigem orta goýan saçagynyň gatlaryndan, gap-çanaklarynyň içinden, nanyň mañyzlarynyň arasyndan saçakçylar örerdide, hersi bir tarapa ýumlugşar giderdi. Şolar ýaly-da dostum çym-gyzyl bolup aşak bakardy. Gepiň gysgasy, şol maşgalany, tertip-düzungünü öz gözüm bilen görmedik bolsam, dostumyň sözlerine ynanmazdym. Aý, özünü aklajak bolup, tapyp ýoren toslamasydyr diýerdim. Yöne, şeýlede bolsa, ol maşgalanyň kejirligi beýle uzaga çeker, beýdip girdaba giriftar bolýança eñer oturar diýip pikir etmeýärdim. Kem-kemden düzeler, tertip-düzgüne öwrenišer, ondan-mundan görelde alar öýdärdim. Dostuma-da şeý diýip göwünlik berýärdim. Yöne o-da edil şol sebäbe görä öýüni, çagalaryny terk eder öýtmeýärdim. Emma ine, görüşümüz ýaly, bar zat tersine bolup çykypdyr.

Şu ýerde ýene bir dostumyň kyn ykbaly barada birki agyz söz aýdasym gelýär. O-da edil, ýaňky dostum ýaly başky öýünden, ýigit ýeten iki oglundan, bir gazyndan jyda düşdi. Bir giden kitaplaryny, birem maşynyny alyp başyny gutardy. Sebäbi näme? Sebäbi onuň aýalynyň düşewüntlige ýerde işläp, ärine görä köppul gazananlygy. Eýrana, Türkiýä, Arap ýurtlaryna gatnap, birneme dollar eplänligi. Äriniň bolsa diňe öz aýlygyna kaýyl bolup, boş wagtynam diňe kitaba güýmenip geçirenligi.

Elbetde gowy ýaşamak için baýlyk gerek. Oña söz ýok. Yöne, gowy durmuşy baýlyga çalşyp bolmaýar. Agzybirliğiň ýok ýerinde depäňden gyzyl guýup dursalaram durmuşyň mazasy bolmaýar.

Gazançly aýalynyň minnetli aşyndan gaçyp gaýdan dostum häzir otursa-tursa: «Men özümi şunça ýyllap tussaglukda oturan, indem azatlyga çykan adam hökmünde duýýan» diýýär. Emma, barybir, cyn ýürekden begenibilenok. Öysüz-öwzarsyz hem bolsa, çöregini biminnet iýýänine begenýär, ýone köyen ýyllaryna, boýnuny burup galan çagalaryna nebsi agyrýar. Özüm ýaly horluk gören, hakyna kaýyl bir pukara maşgala barmışyn diýip oba gatnaýar. Onuň bilen durmuş gurmaly, çaga söýmegi höwes edýär. Belki Hudaý! Yöne, ol ýene-de bir zady, tutuş ömri täzededen başlamaly. Täzeden jaýa garaşmaly, alýança kimdir biriniň öýünde ýa şäher adamlarynyb aýdyşy ýaly «wremýankada» kireýine

ýaþamaly. Ýaþ çaga öndürip, onam edil öñküleri ýaly ösdürip ýetiþdirmeli. Kemala getirmeli. Kyn! Juda kyn! Ýone etjek alajyň ýok. Durmuş öz hökümini ýöredip gidip otyr. Ol dostumyzyň indi hiç bolman indiki durmuþynyň beri öñküsiné meñzemän gitmegini arzuw edäýmekden başga edibiljek kömegimiz ýok.

Eýsem-de bolsa biz nämütin bu ýerde diñe ärlerini öýden gaçyrýan zenanlar barada gürrüň etdik?

Ýa-da öýüni-öý, ärini-är edip, bal arysy ýaly gydyrdanyp ýören maþgalalar azmy? Ýok, az däl! Gaýtam köp! Ýone olar hakda aýratyn gürrüň etmeli. Bu ýerde biz öz temamyzyň çygryna görä halkyň düýp terbiýesinden daþda durýan zenanlaryň kábiri barada gürrüň etdik. Olary giň ýola, akyla, paýhasa çagyrdyk. Maþgala durmuþynyň bozulmagyna diñe aýallaryň däl, köplenç erkekleriň sebäp bolýandygyna-da söz ýok. Ýone, bu-da özbaşyna başga bir tema. Şonuň üçinem biz gürrüñimizi öñki röwüşde, zenan terbiýesi, onuň nogsanlykly taraplary, pederlerimiziň olara garşı alyp baran ruhy göreşleri boýunça dowam etdirmekci.

Peder pentlerinde zenan terbiýesiniň iň esasysy hökmünde maþgala wepadarlygynyň öñe çykýandygyny biz başda belläp geçipdik. Ýone, geň ýeri, durmuşda biwepalylyk sebäpli aýrylyşýanlara garanda durmuþyň ownuk meselelerine çolaşyp aýrylyşýanlar has kän. Bu – öñi bilen-ä biwepalyk keseliniň ownuk nogsanlyklara garanynda azlygy, seýrekligi bilen baglydyr.

Aslynda türkmeniň düýp terbiýesinde zenan biwepalygyna ýol berýän badalga barmyka? Beýle terbiye, elbetde, ýeke bir türkmeniň däl, hiç bir halkynam görüm-göreldesinde ýokdur. Ýone, «süri agsaksyz bolmaz» diýlesi ýaly, birlän-ikilän bozuk zenanlar islendik halkyň, şol sanda, türkmen halkynyň teýkarynda hem bolupdyr. Muny klassyk şahyrlarymyzyň şol häsiýetdäki zenanlara bagışlap ýazan ýangynly setirlerem, kábir ertekilerdäki tysallaram, «it wepa, hatyn biwepa» diýen ýaly nakyllaram subut edýär. Şolar ýaly düýp terbiýeden daþ düşen zenanlar, elbetde, şu gunki günem bar, ýone, tutuş halka mahsus bolmadyk zada şol halkyň psihologiyasyna giren zat adaty zat hökmünde garamak bolmaz. Ekinin içinde haşal ot bar bolsa, tutuş bakjanyň zaýa boldugy däldir. Ol bakjany haşal otlardan arassalamalydygynyň alamatydyr. Bize görä has kyn, ýowuz şertlerde ýaþap geçen pederlerimiz hem hut şol ýörelgä

eýeripdirler. Zenan terbiýesiniň şol, nogsanly taraplaryna öz ýiti zehinleri bilen garşy durupdyrlar. Olary dogry ýola çagyrypdyrlar.

Biziň şu günü wezipämizem, ana, şondan ybaratdyr. Syýasy, ykdysady, medeni erkinligimiziň öz ygtyýarymyza geçen günü, ruhy we ahlak terbiýäniň hut haýsydyr bir gaýry döwlete ýa hökmürowan partiýalaryň birine däl-de, hut özümize, hut öz gujur-gaýraty myza, aň-düşünjämize bagly bolup galan günü zenan terbiýesi bolsun, erkek terbiýesi bolsun, ogul ýa gyz terbiýesi bolsun tapawudy ýok, pederlerimizden ýeten pækize pentleriň ýiten ýerlerini tapyp, kem-käsini düzedip, gaýtadan örboýuna galdyryp, täze nesle abat görnüşde gowşurmak, geljek üçin ruhy we ahlak taýdan pæk hem sagdyn nesilleri terbiýeläp ýetişdirmek biziň mukaddes borjumyzdyr.

Juma HUDAÝGULY.

«WATAN» gazeti, 1997 ý. Jemgyýetçilik tankydy